

Vesîletü'n-Necât'ın Mevlid Dışındaki Eserlere Etkisi: İndî'nin Hac Davetiyesi Örneği

The Effect of Wasilat al-Najat on Other Non-Mawlid Works: The Case of Hac Davetiyesi by İndî

Seydi Kiraz¹

¹Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Türk İslam Edebiyatı Bölümü, Çorum, Türkiye

ORCID: S.K. 0000-0003-4941-3909

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Seydi Kiraz,
Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam
Edebiyatı Bölümü, Çorum, Türkiye
E-mail: seydikiraz.27@gmail.com

Başvuru/Submitted: 30.09.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 18.11.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 02.12.2022

Kabul/Accepted: 08.12.2022

Atıf/Citation:

Kiraz, S. (2022). Vesîletü'n-Necât'ın mevlid dışındaki eserlere etkisi: İndî'nin Hac Davetiyesi örneği. *TUDED*, 62(2), 639–655.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1182759>

ÖZET

Vesîletü'n-Necât (Mevlid), Türk edebiyatında mevlid türünün teşekkülü, tekâmülü ve günümüze kadar ulaşan sağlam bir geleneğe dönüşmesinde mühim bir yere sahiptir. Bu eserden sonra pek çok mevlid yazılmıştır. Yazılan bu mevlidler, muhtevanın ayrıntılı ya da muhtasar olması, şekil, dil ve üslup bakımından bazı farklılıklar gösterse de bu mevlidlerin tamamında az çok *Vesîletü'n-Necât*'ın etkileri görülmüştür. Etkilenme; metinler arasında bazen önemli oranda taklit, bazen nazire bazen de motif ve muhtevanın benzerliği olarak yansımıştır. Bu çalışmada *Mevlid*'in kendi türü üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiş, bu hususa kısaca değinilmiştir. Ardından *Mevlid*'in özellikle *Hac Davetiyesi*'ne ve yanı sıra farklı türler üzerindeki tesiri araştırılmış, bu tesirin oranı ve yansıma şekli incelenmiştir. Böylece Süleyman Çelebi'nin mevlid şairleri dışında başka şairler üzerindeki nüfuzu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, muhtevası haccın usul ve esaslarının, emir ve yasaklarının, sünnet ve müstehaplarının anlatıldığı ve menâsik-i hac olarak adlandırılan bir türle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda İndî mahlaslı bir şairin 19. yüzyılda yazdığı *Hac Davetiyesi* adlı mesnevi ele alınmıştır. Şimdilik tek nüshası tespit edilen eser, Çorum Hasanpaşa Yazma Eserler Kütüphanesinde 19 Hk 1421 numarada kayıtlıdır. Eserin şairi tespit edilmeye çalışılmış, eserden faydalanılarak şair hakkında bilgi verilmiş, eser, şekil ve muhteva bakımından tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vesîletü'n-Necât, Mevlid, Hac Davetiyesi, Menâsik-i Hac, Süleyman Çelebi, İndî

ABSTRACT

The mawlid work *Wasilat al-Najat* by Süleyman Çelebi has an important place in the formation and evolution of mawlid works in the Turkish literature and its transformation into a solid tradition that has survived to the present day. Many mawlids have been written since *Wasilat al-Najat* [Occasions of the Salvation], and although they show some differences in terms of narration, form, language, and style, the effects of *Wasilat al-Najat* are seen in all of these works, sometimes in terms of the text, sometimes in the form of imitation, sometimes in *nazirah* [a poem modeled after another poem], and other times in the similarity of motif and content. This study does not provide detailed information about the effect of *Wasilat al-Najat* on other mawlids but only briefly discusses this issue. The study then goes on to investigate the effect of *Wasilat al-Najat* on the *Hac Davetiyesi* [The Hajj Invitation], as well as on other non-mawlid species, examining the rate and reflection of these influences. Thus, the study attempts to reveal Süleyman Çelebi's influence on other non-mawlid poets. The

content of the research is limited to the genre known as the *manasik* [rites and ceremonies to be performed during and around the Hajj], which explains the methods and principles of the Hajj, the orders and prohibitions, sunnah, and mustahab [recommended things]. In this context, the study discusses the mathnawi [poem written in couplets] titled *Hac Davetiyesi* written by İndî in the 19th century. The work currently has only one known copy, which is registered at the Çorum Hasanpaşa Manuscripts Library under 19 Hk 1421. The study attempts to identify the poet of the Hac Davetiyesi, provides information about the poet by benefitting from information in it, and introduces it in terms of its form and content.

Keywords: *Wasilat al-Najat*, Mawlid, *Hac Davetiyesi*, Manasik al-Hajj, Süleyman Çelebi

EXTENDED ABSTRACT

Mawlid means birth, birth time, and place of birth and is used as a term in Turkish literature to express the works that describe important periods of the Prophet Muhammad's life, such as his birth, prophecy, miracles, and death. Before mawlid works were printed, written texts had occurred that are reminiscent of this genre. Among these, Ahmed Fâkih's (d. 650/1252) *Çarh-nâme* and the relevant section in Mustafa Darir's *Tercüme-i Siyer-i Nebî* [Translation of the Prophet of Prophets] come to the fore. The mawlid written by Taj al-Din Ibrahim ibn Khidr Ahmadi (d. 815/1412) in 810/1407 has been identified as the first Turkish mawlid text; it is not a standalone work but a 625-couplet section in his *Iskandarnamah* [Book of Alexander].

A founding and pioneering work regarding the formation of the mawlid genre is *Wasilat al-Najat*, which was compiled two years after Ahmadi's mawlid and written by Süleyman Çelebi (d. 825/1422) in 812/1409. *Wasilat al-Najat* has an important place in the formation and evolution of the mawlid genre in Turkish literature and its transformation into a solid tradition that has survived to the present day. Hundreds of mawlids have been written since this work, and although these show some differences in terms of narration, form, language, and style, all of these show they had been influenced by *Wasilat al-Najat*.

These works that had been influenced by *Wasilat al-Najat* were sometimes seen as significant imitations, sometimes as *nazirah* [a poem modeled after another], and other times as similar in motif and content. This study will not elaborate too much regarding the effect of *Wasilat al-Najat* on its own genre, and having briefly addressed this topic, it will now investigate the influence of *Wasilat al-Najat* regarding other genres, examining the rate of this effect, and the forms of its reflections. Thus, the study will attempt to reveal Süleyman Çelebi's influence on other non-mawlid poets.

The content of the research is limited to the genre known as manasik al-hajj [rites and ceremonies of the hajj], which explains the methods and principles of the hajj, its requirements and prohibitions, sunnah, and mustahab [recommended things]. The study will discuss in this context the mathnawi [poem written in couplets] titled *Hac Davetiyesi* [The Hajj Invitation] written by an İndî pseudonymous poet in the 19th century. The work, of which only one copy is currently known, is registered at the Çorum Hasanpaşa Manuscripts Library under 19 Hk 1421.

While many studies have been done on the effect of *Wasilat al-Najat*, not many studies have examined its effectiveness on other genres. This study investigates the effect of *Wasilat al-Najat* on printed works in different genres. One of the two works in which this effect is seen is *Niyazü'l-Müznibin* by Ali Zelilî of Manavgat, which has religious content, and the other is mathnawi titled *Hac Davetiyesi*. Due to this second work being the main subject here, the study will discuss *Hac Davetiyesi* in detail and only give *Niyazü'l-Müznibin* a partial mention.

As can be understood from the name *Hac Davetiyesi*, the influence is not in terms of content, but in terms of form, meter, wording, and expression. The first reference to *Wasilat al-Najat* in the *Hac Davetiyesi* is found in the reason for printing it. Another effect from *Wasilat al-Najat* is seen in the parts where the driving couplets and the introduction to each of the mawlid's sections are repeated at regular intervals. Since the word *Labbayk* [Here I am time and again] is frequently repeated in the prayers made during the hajj and the takbir is one of the principles of this worship, these expressions stand out in all the couplets that have been determined as the driving couplets. The poet drew attention to these phrases in one half of some couplets and evoked how it had been used in *Wasilat al-Najat* with the other half. However, in other couplets where the terms related to pilgrimage are taken into consideration, the meter is not taken into account.

In *Hac Davetiyesi*, *Wasilat al-Najat* is mentioned twice by name, and the *aruz* [Ottoman poetic rules for prosody] pattern is said to have been preferred in the work because it was also used in *Wasilat al-Najat*. The remarkable point in *Hac Davetiyesi* is that the wish to be read is expressed by associating it with *Wasilat al-Najat*. That *Hac Davetiyesi* is mentioned alongside *Wasilat al-Najat* instead of any other book is no coincidence but a conscious choice, and this preference is thought to lie in the fact that *Wasilat al-Najat* has become a classic by being read in every century. By imitating an unforgettable work, the anonymous poet wished that his own work would be counted among the unforgettable ones. In fact, İndî's imitation of Süleyman Çelebi lies in the desire to capture immortality. Undoubtedly, the influence of *Wasilat al-Najat* is not limited to the non-mawlid works identified in this study. New studies and research to be done are expected to be able to access newfound works that were printed in other non-mawlid genres.

GİRİŞ

Kelime anlamı, “doğum, doğum zamanı ve doğum yeri” olan mevlid (Şemseddin Sâmî, 1317/1899, s. 1433); terim olarak Türk edebiyatında Hz. Peygamber'in başta doğumu olmak üzere, nübüvveti, mucizeleri ve vefatı gibi hayatının mühim dönemlerinin ve olaylarının anlatıldığı eserleri ifade etmek maksadıyla kullanılmıştır. Mevlid türünden eserler telif edilmeden önce, mevlidi hatırlatan metinler arasında Ahmed Fakih'in (ö. 650/1252) *Çarhnâme*'si, Erzurumlu Darîr'in manzum-mensur eseri *Tercüme-i Siyer-i Nebî*'sindeki ilgili kısmı (Banarlı, 1962, s. 14) (yazılışı: 790/1388) zikredilmiştir. İlk Türkçe mevlid metni olarak tespit edilen Ahmedî'nin (ö. 815/1412), 810/1407 yılında kaleme aldığı mevlidi, (Köksal, 2011, ss. 58-59) müstakil bir eseri olmayıp şairin *İskender-nâme*'sindeki 625 beyitlik (Ünver, 1977, s. 55,57) bir bölümdür.

Mevlid türünün teşekkülünde, tekâmülünde kurucu ve öncü bir mahiyet arz eden *Vesîletü'n-Necât*, Ahmedî'nin mevlidinden iki yıl sonra Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) tarafından 812/1409'da telif edilmiştir. Bu eser, türün tanınmasında, sevilmesinde, yaygınlaşmasında ve ardından edebî bir geleneği tesis etmesinde hayatî bir öneme sahiptir. *Vesîletü'n-Necât*'ın tesir sahasını gösteren hususlardan biri eserin Arapça, Çerkezce, Rumca, Kürtçe, Tatarca, İngilizce, Almanca, Arnavutça, Boşnakça, Sevâhil dili ve benzeri dillere tercüme edilmesi (Okiç, 1975, ss. 27-38) ve böylece diğer dillerde yazılan mevlidlere ilham kaynağı olmasıdır.

Kaynaklarda Süleyman Çelebi ve eserinden övgüyle söz edilmiştir. Latîfî, *Vesîletü'n-Necât*'ı överken çocukluğundan olgunluk çağına kadar yüzden ziyade mevlid ve *Şevâhidü'n-Nübüvve*'nin fasıl ve bablarını incelediğini, hiçbirisinde *Vesîletü'n-Necât*'taki hâli, coşkunluğu, orijinalliyi ve letafeti göremediğini dile getirmiştir (Canım, 2018, s. 94).

Süleyman Çelebi'yi şiirin bir nevi sultanı olarak konumlandıran Mustafa Âlî, şairin büyüklüğünü, Hâkânî ile ilişkilendirerek belirtmiştir. *Mevlid*'i ise her geçen yıl rağbet gören, binlerce mecliste okunan ve âdeta kudsfî bir ruh tarafından talim edilmiş bir eser olarak tavsif etmiştir (İsen, 1994, ss. 101-102).

Mehmet Âkif, kendisi hakkında söylenen tahkir maksatlı “mevlidci şair” söylemine karşılık, Süleyman Çelebi'nin erişilmez bir yükseklikte olduğunu ifade etmiş, *Mevlid*'e benzeyen bir eser yazmanın zorluğuna dikkat çekerek böylece şairi ve eserini yüceltmıştır:

Sana şâir diyen, oğlum, seni gördüm yalnız:

Kimi mevlidci diyor...

– Ah, olabilsen, nerde!

Yetişilmez ki: Süleyman Dede yükseklerde (Ersoy, 2013, s. 324)

Süleyman Çelebi ve *Vesîletü'n-Necât*'ın haklı şöhreti ve nüfuzu en çok mevlidlerde görülmüştür. Mevlid alanında ortaya konulan eserlerde umumiyetle *Vesîletü'n-Necât*'ın tertibine bağlı kalınmakla birlikte mevlidlere, zaman zaman Salavat-nâme, Şefaat-nâme, Nübüvvet-i Hazret-i Ahmed ve Ahlak-ı Nebî bölümleri de eklenmiştir (Kemikli, 2016, s. 17). Türkçe

yazılan mevlidlerde işlenen konular, konu anlatımındaki ayrıntılar (Köksal, 2011, s. 384) ya da muhtasar ifade tarzı, tercih edilen dil, üslup ve anlatım bakımından *Mevlid*'den ayrılan eserlere (Kiraz, 2019, ss. 461-495) rastlansa da mevlidlerin büyük bir kısmının muhteva, motif (Pekolcay, 1993, ss. 29-30) ve şekil bakımından *Vesiletü'n-Necât*'a benzediği görülmüştür. Önemli oranda benzerliğin yansıdığı mevlidlere *Re'fet Mevlidi (Tarz-ı Cedid)* (Köksal, 2011, ss. 525-558), *Nihânî Mevlid*'i (Yıldız, 2016, ss. 109-135), Ayasofya Müezzini Kemâl'in *Mevlidü'n-Nebî*'si (Kütük, 2016, ss. 22-95), İpsalalı Ebu'l-Hayr'ın *Mevlid*'i (Günşen, 2016, ss. 25-98) örnek verilebilir. Etkilenmenin nazire suretinde tezahür ettiği mevlidler için *Naimî Mevlidi*, *Muhyiddîn Mekki Mevlidi (Yeni Mevlid-i Nebevî)* (Köksal, 2011, ss. 529, 566, 699); *Vesiletü'n-Necât*'ın yanı sıra birkaç mevlidden kısmen alıntılanarak tertip edilen ve derleme bir mevlid olan Ali Rızâyî'nin *Mevlûd-i Şerîf*'i (Bilgin, 2022a, ss. 225-286) zikredilebilir.

Süleyman Çelebi'nin etkisi, mevlid şairlerinin dışında farklı türde bir eser kaleme alan İndî mahlaslı bir şairin eserinde de görülmektedir. Bu eser, İndî'nin *Hac Davetiyesi* (Kiraz, 2020a) adlı mesnevisidir.

1. İndî ve Hayatı

Müellifin hayatı hakkında tespit edilen tek bilgi, şimdilik *Hac Davetiyesi*'nin zahriyye sayfasındaki “Hâfız-ı Kütüb Hasan Eşref”e ait olan oldukça bozuk bir imla ile düşülen nottan ibarettir:

Manzûm Hac Davetiyesi

Bu kitâbın nâzımı 'İndî'nin kim olduğına dair bir malûmât elde edilemedi. Kitâbın hattâtı bizim muallimiz Hamidiye Mekteb-i İbtidâisi şimdi (Albayrak) denilen okuldur. Rahmetli Kadîr Hâfız bu mektebin muallim-i sânisî idi. 1324/1908 Rûmide [tarihinde] ben de bu mektebden şehâdet-nâme aldım. Birinci Muallim Kadife-zâde Hâcî İsmâîl Efendi, üçüncü muallim ... Muhammed Efendi idi. Müellif 'İndî'nin Çorumlu olması ihtimâl-i kavî. Hâfız-ı Kütüb Hasan Eşref.

Paragrafa göre notun sahibi Hasan Eşref,¹ *Hac Davetiyesi*'nin müstensihi, Ömer Dedezâde olarak tanınan Abdulkadir b. Ahmed'in ibtidâî mektepten (ilkokul) öğrencisidir. Eserin Ömer

1 1892 yılında Çorum'da doğan Hasan Eşref Ertekin, Çorum Muzafferiyeye Medresesi müderrislerinden İbrahim Hakkı (1876–1906) ile Ayşe Hanım'ın evladıdır. Soy, baba tarafından Elvan Çelebi ve Âşık Paşa'ya, anne tarafından ise ünlü ilim adamı Yusuf Bahri Hazretlerine uzanmaktadır. Hasan Eşref ve ailesi Ertekin soyadını almadan önce “Tekkelihocaoğulları”, “Tekkelihocazâdeler” lakabıyla anılmıştır. Bu lakap, Elvan Çelebi adıyla bilinen köyden (Elvan Çelebi Tekkesi Köyü) gelmeleri ve Elvan Çelebi'nin burada kurduğu tekke ve zaviyenin hizmetinden sorumlu bir aileden olmalarından dolayı verilmiştir. Hasan Eşref hafızlığını tamamlamış ve Mekteb-i Hamidî'den 1906 yılında mezun olmuştur. 1914 yılına kadar Çorum Kırklar ve Alaybey Medreselerinde tahsil görmüştür. 1925 yılında Çorum'daki Hasanpaşa, Kırklar ve Alaybey Medreseleri kütüphanelerindeki kitapların birleştirilmesiyle kurulan ve yeni bir binada hizmete açılan Millî Kütüphanede, kütüphanecilik görevine getirilen Hasan Eşref Ertekin 28 Aralık 1957 tarihinde yaş haddinden emekli olana kadar bu görevini sürdürmüştür. 1957'den 1970 yılına kadar da emekli olduğu kütüphanede bulunan eski eserlerin kataloglarının çıkarılması gibi işlerde görevli olmak üzere “uzman kütüphaneci” statüsünde hizmetine devam etmiştir. Hasan Eşref Ertekin 9 Şubat 1979 tarihinde Çorum'da vefat etmiştir. Dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarının yanı sıra *Çorum'da Derlenen Maniler* adıyla yayımlanan bir eseri vardır. Meral Demiryürek ve Abdulkadir Ozulu, *Eşref Ertekin'in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum*. Çorum Belediyesi Yay.: Çorum, 2017, s.27-29, 32.

Dedezâde tarafından 1315/1897 yılında istinsah edilmesi ve Hasan Eşref'in yorumu göz önüne alındığında İndî'nin 19. yüzyılda yaşamış Çorumlu bir şair olduğu söylenebilir.

Şairin ilmî yönü hakkında bazı fikirler edinmemizi sağlayan yegâne eser, müellifin *Hac Davetiyesi*'dir. Dinî terimleri kullanmadaki rahatlığı, haccın hükümleri hakkındaki ayrıntılı bilgisi ve eserde yer verilen uzunca Arapça dualar, İndî'nin ulemadan bir zat olduğunu düşündürmektedir. Bu düşünceyi destekleyen diğer bir işaret, eserin yazımında faydalanılan kaynaklardır: “Seyyid Alî'nin *Şir'a Şerhi*, Aliyyü'l-Kârî'nin *Menâsik Şerhi*, Muhammed b. Halîl el-Karahisarî'nin *Terğîbâtü'l-Ebrâr*'ı, Burhâneddîn el-Mergînânî'nin *el-Hidâye si*, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen el-Özkendî el-Fergânî'nin *Kâdîhân Sözlere* olarak adlandırılan *Fetâvâ-yı Kâdîhân* (b.32-35)”. Bu eserler, Osmanlı Dönemi medreselerinde okutulan Hanefî fikhıyla ilgili kitaplardır. Zahriyye kaydındaki bilgi ile medrese ders kitaplarına vukufiyeti birlikte düşünüldüğünde, müellifin Sultan II. Abdulhamid Dönemi medreselerinde görev yapmış bir müderris olması kuvvetli bir ihtimaldir (Kiraz, 2020a, s. 22).

İsmi tespit edilemeyen müellif, mahlas olarak İndî'yi kullanmıştır. Mahlas eserin dört yerinde zikredilmiştir. Mahlasın verildiği ilk beyitte “İndî” kelimesi, hem eserin üslûbuna dair bir ifade biçimi anlamıyla “herkesin kabul edeceği bir temele dayanmayan, sadece bir kimsenin kendi kanaatine, kendi görüşüne göre olan” hem de mahlası hatırlatacak bir tarzda kullanılmıştır. Diğer üç beyitte böyle bir anlam derinliği gözetilmemiş, mahlas açıkça belirtilmiştir:

Hasbeten li'llâh deyüp cem' eyledim
Hem 'arûz görmeden 'İndî söyledim (b.38)

'İndîyâ sen gâfil olma fikre tal
'Âkil ol bu kıssadan sen hisse al (b.581)

'İndîyâ sen aç gözünü dünyâda
Son nedâmet itmez asla fâ'ide (b.782)

İsm-i a'zam hürmet için ol Hudâ
'Âsî 'İndî kulına eyle devâ (b.1344)²

2. Hac Davetiyesi

İndî'nin *Hac Davetiyesi*'nin tek nüshası tespit edilmiş olup şimdilik ikinci nüshasına rastlanmamıştır. Çorum Hasanpaşa Yazma Eserler Kütüphanesi 19 Hk 1421'de kayıtlı olan eser, 240x140-180x90 mm. ölçülerindedir. 57 sayfadan meydana gelen yazmada satır sayısı 27-32 arasında değişmektedir. Yazma, Abdulkadir b. Ahmed tarafından 1315/1897-1898 yılında harekeli nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Cedid kâğıda yazılan eser, mukavva bir ciltle kaplıdır. Yazmanın sırtı bordo meşin, kenarları bez kaplıdır. Metin cetvelsiz olup çift

2 Beyit numaraları, “Seydi Kiraz, *İndî'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı (İnceleme Metin Dizin ve Sözlük)*, Erzurum: Fenomen, 2020” künyeli çalışmadaki numaralandırmaya göre verilmiştir.

sütun hâlinindedir. Başlıklar siyahtır. Zahriyye sayfasında bozuk bir imlayla yazılmış 11 satırlık mensur bir açıklama bulunmaktadır. Açıklamada eserin müellifi İndî'nin kim olduğu hakkında bir tahmin yürütülmüştür.

Nüşanın İlk Beyti:

Başlayalım Tanrının adı ile
Tanrı birdir birliğin hamdı ile

Nüşanın Son Beyti:

İki 'âlemde anı eyle 'azîz
Kıl mükerrerrem ola her işi temîz

Eserin ismi iki yerde belirtilmiştir. Bunlardan birincisi serlevhada bulunmaktadır:

Hâzâ Kitâb-ı Hac Da 'vetiyyesi.

İkincisi, metin içinde bir beyit hâlinde verilmiştir:

Mevlûdın vezninde nazmın okudım
İsmi *Hac Da 'vetiyyesi* kodım (b.37)

Eserin telif tarihi ile ilgili kesin bir kayıt belirtilmemekle birlikte on birinci beyitte İndî'nin 1265/1848 yılında hacca gittiği ifade edilmiştir. Bu durumda eser, muhtemelen bahsi geçen yıldan sonra yazılmıştır:

Bin ikiyüz sâlı altmış beş dahi
Hac idüp çün beyti gördük yâ ahî (b.11)

Metnin son kısmında, eserin yazılma tarihi ile ilgili başka bir işarete rastlanmıştır. Eserde Mescid-i Nebevî'nin fizikî cephesi tasvir edilirken etrafında bulunan yapılar, ziyaret yerleri ve bazı isimler zikredilmiştir. Bu isimlerden biri de Sultan Abdülmecid'dir (ö. 1861). Osmanlılar Döneminde Mescid-i Nebevî'de en büyük imar faaliyeti Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirilmiştir. Mescid-i Nebevî'nin yaklaşık dört asır boyunca tam bir imardan geçmediğini öğrenen Sultan Abdülmecid, ayrıntılı bir rapor hazırlatmıştır. Bu rapor doğrultusunda başlatılan çalışmalar, yaklaşık 11 yıl sonra aynı zamanda Sultan Abdülmecid'in vefat yılı olan 1277/1861'de bitirilmiştir. Bu imar ve onarım çalışmalarıyla Mescid-i Nebevî'nin tamamı yenilenmiştir (Bozkurt - Küçükaşcı, 2004, s. 284). *Hac Davetiyesi*'nde sultanın bu faaliyetlerinin yakın zamanda sona ermesinden söz edilmiştir. Bu bilgi, eserin aynı zamanda sultanın vefat yılı olan 1861'den sonra yazıldığını düşündürmektedir:

Şeyh Şâmil târih-i Sultân Mecîd
Mescidi [kim] tamîr itdirdi cedîd (b.1171)

Eserin telif tarihi hakkında nihaî değerlendirme yapmayı kolaylaştıran bir diğer şahıs da yukarıdaki beyitte adı zikredilen ve Rus işgaline karşı direnişiyile tanınan Dağıstanlı lider, Şeyh Şâmil'dir (ö.1871). Şeyh Şâmil hac görevini ifa etmesinin ardından 1871 yılında Medine'de vefat etmiş ve Cennetü'l-Bakî'a'ya defnedilmiştir (Budak, 2010, s. 69) Eserde Mescid-i Nebevî ve çevresi hakkında bilgi verilirken Şeyh Şâmil'in mezarına atıfta bulunulması, eserin 1871'den sonra yazıldığını göstermektedir. Bu bilgilerden (Abdülmeccid ö.1861, Şeyh Şâmil ö.1871) aynı zamanda şairin 1848 yılından sonra ikinci kez hacca gittiği anlaşılmıştır.

Mesnevi nazım biçimiyle yazılan *Hac Davetiyesi* 1346 beyitten meydana gelen bir eserdir. Aruzun *fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün* kalıbıyla yazılmıştır. *Hac Davetiyesi*; haccın usul ve esaslarının, emir ve yasaklarının, sünnet ve müstehaplarının anlatıldığı “menâsik-i hac” (Karataş, 2003, ss. 5-12; Kiraz, 2020b, ss. 2-5; Çavuşoğlu, 2020; Söylemez, 2022, ss. 220-225; Bilgin, 2022b, ss. 46-47; Karakuş, 2022, 17-40) türünden bir eserdir.

3. Vesîletü'n-Necât'ın Hac Davetiyesi Üzerine Etkisi

*Vesîletü'n-Necât'*ın mevlid türünde telif edilen eserlerdeki etkisi, araştırmacılar tarafından umumi bir kanaat olarak kabul edilmiştir. Mevlid literatürü incelendiğinde bu tesir, kolayca fark edilebilir. *Mevlid'*in tesiri sadece mevlid şairlerinin eserleriyle sınırlı kalmamış, farklı türde yazılan eserlerde de görülmüştür. Bu eserlerden biri, 19. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış İndî'nin *Hac Davetiyesi'*dir.

Eserin isminden de anlaşılacağı üzere etkilenme, muhteva bakımından değil; şekil, vezin, lafız ve ifade bakımındandır. *Hac Davetiyesi'*nde *Vesîletü'n-Necât'*a yapılan ilk atıf, sebeb-i telif bölümünde bulunmaktadır. Bu bölümde şair, 1265/1848 yılında haccını tamamladığından, ziyaretine gelen dostlarının kendisinden mevzun bir hac kitabı yazmasını arzu etmesinden söz etmiş; bunun üzerine mübtedilerin anlayabileceği düzeyde bir eser yazmaya karar vermiştir:

Mübtedîler okuya hem dinleye
‘Aşkî olan cân ile âh eyleye (b. 24)

Şair, yazacağı bu eserle bir taraftan hacca gidecek hacı adaylarının ihtiyaç duyduğu bilgileri vermiş, diğer taraftan da bu vesileyle bir temennisini dile getirmiştir. Şairin hacılardan arzusu, eserinin yemek, çay, ziyâfet vb. davetlerde ya da kalabalık insan topluluklarında okunması ve hatırlanmasıdır.

Eserde dikkat çeken husus, okunma dileğinin *Mevlid'*le (*Mevlûd*) ilişkilendirilerek ifade edilmesidir. Şairin eserini her hangi bir kitap yerine *Mevlid'*le ilişkilendirerek anması tesadüfî bir durum değil, bilinçli bir tutumdur. Zira *Mevlid*, zamana meydan okuyan ve her asırda okunmayı başaran bir eserdir. Kanaatimizce bu öykünmenin altında İndî'nin “ölümsüzlüğü yakalama” arzusu yatmaktadır. Şair unutulmayan eserleri taklit ederek böylece kendi eserinin de unutulmayanlar arasına girmesini istemiştir:

Da‘vet ü cem‘iyyetinde hâcîlar
Mevlûd emsâli anı okudalar (b. 25)

Süleyman Çelebi, eserinde kullandığı kalıp bakımından da İndî’yi etkilemiştir. *Mevlid*’de tercih edilen *fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbı, işlek ve kolay olması bakımından mesnevilerde sık kullanılan kalıplardan biridir. İndî’nin bu kalıbı seçmesinin sebebi, kalıbın yaygın kullanımından ve rahat uygulanabilir bir kalıp olmasından ziyade, *Mevlid*’in bu kalıpla yazılmasıdır:

Mevlûd’ın vezninde nazmın okudım
İsmi *Hac Davetiyesi* kodım (b.37)

Mevlid’i andıran başka bir işaret, *Hac Davetiyesi*’nde tasliye/salvele beyitlerini hatırlatan beyitlere/mısralara yer verilmesidir. Bu beyitler/mısralar, *Mevlid*’deki tasliye beyitleriyle birebir aynı olmasa bile ya büyük oranda benzerlik göstermiş ya da tasliye beyitlerini hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Beyitlerdeki farklılığın sebebi, *Hac Davetiyesi*’nin muhtevasında aranmalıdır.

Hacda yapılan dualarda “*lebbeyk*” lafzının sık sık tekrar edilmesi ve tekbir getirilmesi bu ibadete ait esaslardan biridir. Tasliye beyti olarak tespit ettiğimiz beyitlerin tamamında bu ifadeler göze çarpmaktadır. Şair, tasliye beyitlerinin bir mısrasında bu ibarelere dikkat çekmiş, diğer mısrasıyla da *Mevlid*’deki kullanımını hatırlatmıştır. Ne var ki bu tarz beyitlerde vezne pek dikkat edilmemiştir.

Hac Davetiyesi’nde tasliye beyitlerine yer verilmesi, *Mevlid*’le ilişkili olmasının yanı sıra eserin tertibinin doğurduğu bir zaruret olarak da değerlendirilebilir. Mesnevilerdeki başlıklar, değişen konunun habercisidir. Başlıkların kullanılmadığı kimi eserlerde değişiklik musammatlar, kalıplaşmış ifadelerle haber verilirken İndî, bu usulü takip etmemiştir. Şair, konuların anlatımında başlıklara pek rağbet etmemiş, eserin tamamında sadece üç yerde başlık kullanmıştır. *Hac Davetiyesi*’nde belirli aralıklarla tekrarlanan tasliye beyitleri, konu değişikliğini haber veren işaretler olarak görülebilir. Çünkü bu beyitlerden sonra hakkında bilgi verilecek konular sıralanmıştır:

Mevlid’in Tasliye/Salvele Beyitleri

Ger dilersiz bulasız oddan necât
‘İşk ile derd ile eydün es-salât³ (Timurtaş, 1970, s. 8)

Menâsik-i Hacc’ın Tasliye/Salveleyi Hatırlatan Beyitleri

Ger dilersen dîn ü îmân bulasın
Beyte bir lebbeyk ü tekbîr alasın

3 *Mevlid*’in tasliye beyitleri verilirken Faruk K. Timurtaş’ın neşri esas alınmıştır: Faruk K. Timurtaş, *Mevlid Süleyman Çelebi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Mefhar-ı mevcûdat-râ salavât (b.77-78)

Hem tavâf idüp ziyâret kılalım
'Aşk ile lebbeyk ü tekbîr alalım

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Mefhar-ı mevcûdat-râ salavât (b.97-98)

Ger dilersen sevesin sevilesin
Cân ile lebbeyk ü tekbîr alasin

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Rûh-ı nebî-râ salavât (b.135-136)

Tâ ölince okuyalım kılalım
'Aşk ile lebbeyk ü tekbîr alalım

Bir lebbeyk ü tekbîr alalım
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.353-354)

Ger dilersen Hakk'a hâcî olasın
Cân ile lebbeyk ü tekbîr alasin

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.376-377)

Ger dilersen sen de cennet bulasın
Sıdk ile lebbeyk ü tekbîr alasin

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.428-429)

Ger dilersen sen de rahmet bulasın
Beyte bir lebbeyk ü tekbîr alasin

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.475-476)

Ger dilersen sen de âzâd olasın
'Aşk ile lebbeyk ü tekbîr alasin

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.631-632)

Ger dilersen sen de kurbân olasın
Cân ile lebbeyk ü tekbîr alasın

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.687-688)

Ger dilersen sen şefâ‘at bulasın
Cân ile lebbeyk ü tekbîr alasın

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Seyyid-i kâ‘inât-râ salavât (b.740-741)

Ger dilersen [kim] şefâ‘at bulasın
Beyte bir lebbeyk ü tekbîr alasın

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.789-790)

Cân ü dilden beyte müştâk olasın
Sıdk ile lebbeyk ü tekbîr alasın

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Muhammed Mustafâ-râ salavât (b.848-849)

Kim dilerse hac ile ‘umre kıla
Beyte bir lebbeyk ile tekbîr ala

Bir lebbeyk bir tekbîr ala
Ahmed-i müctebâ-râ salavât (b.1054-1055)

Ger dilersen ol mekânı bulasın
‘Aşk ile lebbeyk ü tekbîr alasın

Bir lebbeyk ü tekbîr ala
Mefhar-ı mevcûdat-râ salavât (b.1093-1094)

İndî, *Mevlid*’in “merhabâ” ile başlayan bahrinden de esinlenmiştir. İki eser arasında; tekrarlar, beyit sayısı, ifade ve beyitlerdeki muhatap bakımından bazı farklılıklar görülmüştür.

Mevlid'de “merhabâ” lafzıyla başlayan beyit sayısı dokuz olup beyitlerin her mısrasında bu ibare tekrar edilmiş ve yine her mısradâ Hz. Muhammed'e hitap edilmiştir.

Hac Davetiyesi'ndeki “merhabâ” fasılları, *Mevlid*'den farklıdır. Eserdeki “merhabâ”ların tekrarı, beyitlerin her iki mısrasında değil genellikle ikinci mısralarında yapılmıştır. Yirmi iki beyitte “merhabâ” bahrinin izlerine rastlanmıştır. Muhtevanın doğurduğu zaruret gereği, eserde Kâbe öne çıkarılmış, bu nevideki beyitlerde Hz. Peygamber yerine Kâbe'ye hitap edilmiştir:

Mevlid'in Merhabâ Bahri

Merhabâ ey âlî sultân merhabâ
Merhabâ ey kân-ı irfân merhabâ

Merhabâ ey sırr-ı Fûrkân merhabâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ

Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı Cemâl
Merhabâ ey âşinâ-yi Zü'l-celâl

Merhabâ ey mâh ü hurşid-i Hudâ
Merhabâ ey Hakdan olmayan cüdâ

Merhabâ ey âsî ümmet melcei
Merhabâ ey çâresüzler mencei

Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ

Merhabâ ey *kurretü'l-ayn*-i Halîl
Merhabâ ey hâs-ı mahbûb-i Celîl

Merhabâ ey rahmeten li'l-âlemîn
Merhabâ sensin şeffü'l-müznibîn

Merhabâ ey Pâdişâh-i dü cihân
Senün için oldı kevn ile mekân

(Timurtaş, 1970, ss. 99-100)

Menâsik-i Hacc'ın Merhabâ Bahrini Hatırlatan Beyitleri

Ol vakit müstecâbdır her du'â
Merhabâ yâ Ka'betu'llâh merhabâ (b.433)

- Kim okursa hâcetin virir Hudâ
Merhabâ yâ Ka'betu'llâh merhabâ (b.435)
- Diye yâ Rab kâmil îmân vir bana
Merhabâ yâ Ka'betu'llâh merhabâ (b.437)
- Hem diye kim sen şefâ'at kıl bana
Merhabâ ey sırr-ı hikmet merhabâ (b.439)
- Sâde kendine revâ olmaz du'â
Merhabâ ey 'arş-ı Rahmân merhabâ (b.441)
- Tâ ebed sen gayrı bulmazsın fenâ
Merhabâ ey beyt-i ma'mûr merhabâ (b.443)
- Sende sâkin oldı cümle enbiyâ
Merhabâ yâ dâr-ı cennet merhabâ (b.445)
- Sensiz olmaz bir 'ibâdet bir du'â
Merhabâ ey beyt-i 'izzet merhabâ (b.447)
- Sende zâhir oldı İslâm ibtidâ
Merhabâ ey menba'-ı nûr merhabâ (b.449)
- Gice gündüz rahmet iner hep sana
Merhabâ ey beyt-i rahmet merhabâ (b.451)
- Rûz-i mahşer sen şefâ'at kıl bana
Merhabâ ey Hak'dan ihsân merhabâ (b.453)
- Rûz-i mahşer kıl bizi Hak'dan recâ
Merhabâ ey 'âlî sultân merhabâ (b.455)
- Sende kullar hâceti olur revâ
Merhabâ ey sırr-ı Sübhân merhabâ (b.557)
- Sendedir hep cümle emrâza şifâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ (b.459)
- Müstecâbdır sende her dâ'im du'â
Merhabâ ey vâsıl-ı Hak merhabâ (b.461)

- Misk gibi her dem kokarsın dâ'imâ
Merhabâ ey misk-i 'anber merhabâ (b.463)
- Merhabâ ey dünyânın sirâcı sen
Merhabâ ey mü'minin mi'râcı sen (b.464)
- Merhabâ ey ma'den-i şıdk u safâ
Merhabâ ey şem'-i 'âlem merhabâ (b.465)
- Sende kullar oldı mahbûb-ı Hudâ
Merhabâ ey devr-i 'âlem merhabâ (b.467)
- Merhabâ ey cilvegâh-ı enbiyâ
Merhabâ ey cennet-a'lâ merhabâ (b.469)
- Sendedir mahzen-i esrâr-ı Hudâ
Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ (b.471)
- Zî-beşâret zî-sa'âdet zî-safâ
Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ (b.473)

Mevlid'in tesiriyle yazılmış eserler, sadece İndî'nin *Hac Davetiyesi*'yle sınırlı değildir. Yapılan araştırmalarda *Mevlid*'in izlerinin takip edildiği başka bir eser daha tespit edilmiştir. 5667 beyit, 1379 dörtlük, 120 ilahi, 108 fasıl ve 8 gazelin bulunduğu bu eser, Zelîlî mahlaslı bir şair tarafından yazılan *Niyâzü'l-Müznibîn* (Kınay Civelek, 2021) mesnevisidir. Dinin emir ve yasaklarının anlatıldığı bu mesnevide belirli aralıklarla tekrar edilen beyitler *Mevlid*'in tasliye beyitlerini (b. 124, 161, 222, 223, 261, 303, 514, 574-575, 906, 1357, 2638); biri on iki, diğeri dokuz beyitten oluşan iki gazeldeki (Kınay Civelek, 2021, ss. 217-219) “merhabâ” seslenişi, *Mevlid*'deki “merhabâ” bahrini çağrıştırmaktadır. Bu iki müstakil eserin dışında Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesini konu alan bazı regâibiyelerde de *Mevlid*'in tesiri görülmektedir. Bu tesir, daha çok giriş bölümündeki beyitleri, tasliye beyiti ve kimi beyitleri çağrıştıracak nitelektedir (Batur, 116-117, 2022; Yekbaş, 86-88, 91-92, 2010; Akkuş, 134-136, 1992) Bu çalışmada *Mevlid*'in bir hac menâsik-nâmesi üzerindeki etkisi araştırıldığından *Mevlid* ile *Niyâzü'l-Müznibîn* arasındaki ilişkiye dair verilen bilgi, bu kadarla sınırlandırılmıştır.

SONUÇ

Kurucu ve öncü bir eser olan *Vesîletü'n-Necât*, önce Osmanlı coğrafyasında, sonra farklı kıtalarda rağbet görmüş, farklı dillere tercüme edilmiştir. Bu saikle birçok mevlid kaleme alınmıştır. Bu eserlerde bazı farklılıklara rastlansa da bunların tamamında *Vesîletü'n-Necât*'ın etkisi görülmüştür. Mevlid şairleri, eserlerini kaleme alırken *Vesîletü'n-Necât*'ın tertibi, şekil ve muhteva özellikleri ile kimi motiflerinden etkilenmiş ve bu özellikleri eserlerine

uygulamaya çabalamışlardır. Böylece taklidin öne çıktığı mevlidler, nazire mahiyetinde mevlidler, derleme mevlidler ve bazı özellikleri bakımından orijinalliği yakalayan mevlidler olarak tasnif edilebilecek geniş bir mevlid külliyatı oluşmuştur. *Vesiletü'n-Necât*'ın mevlid literatüründeki tesiri hakkında birçok inceleme yapılmışken başka eserler ve türler üzerinde etkili olup olmadığı yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmada *Vesiletü'n-Necât*'ın mevlid harici metinlerdeki etkisi merkeze alınarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Sonuçlardan biri, Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesini esas alan regâibiye türündeki manzumelerde, *Vesiletü'n-Necât*'ın ifadelerini hatırlatan benzerliklerdir. Bu benzerliğin, daha çok bazı kısımların *Vesiletü'n-Necât*'ın girizgâh, tasliye ve bunlar dışındaki kimi beyitlerini çağrıştıracak surette tertip edilmesi sonucunda oluştuğu görülmüştür.

Bir başka netice de *Vesiletü'n-Necât*'ın müstakil eserler üzerindeki yansımalarıdır. Bu yansımanın görüldüğü şimdilik iki eser tespit edilmiştir. Her ikisi de dinî muhtevaya sahip olan bu eserlerden biri *Niyâzü'l-Müznibîn*, diğeri ise *Hac Davetiyesi* adlı mesnevidir. *Niyâzü'l-Müznibîn*'in 17. yüzyılın ilk çeyreğinde, *Hac Davetiyesi'nin* ise 19. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olması, *Vesiletü'n-Necât*'ın etkisinin devamlılığını göstermesi bakımından mühimdir. *Vesiletü'n-Necât* hem kendi çağına yakın hem de çağından uzak zamanlarda telif edilen iki eseri etkilemesi bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmanın asıl konusunu ikinci eser oluşturduğundan araştırmada bu eserden ayrıntılı söz edilmiş, birincisine ise kısmen değinilmiştir.

Hac Davetiyesi; hakkında bilgiye ulaşılammış, 19. yüzyılda yaşamış, İndî mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Eser, bir menâsik-i hac özelliği taşımaktadır. Eserde *Mevlid*'in tesiri, öncelikle belirli aralıklarla tekrar edilen tasliye beyitlerinde ve “merhabâ” bahrini hatırlatan kısımlarda görülmüştür. *Hac Davetiyesi*'nde *Mevlid*, ismen iki kez zikredilmiş; eserdeki aruz kalıbının belirlenmesinde *Mevlid* vezninin esas alındığı ifade edilmiştir.

Hac Davetiyesi'nde dikkat çeken başka bir husus da davet ve meclislerde okunma dileğinin *Mevlid*'le ilişkilendirilerek ifade edilmesidir. *Hac Davetiyesi*'nin her hangi bir kitap yerine *Mevlid*'le anılması tesadüfî bir durum değil, bilinçli bir tercihtir. İndî'nin bu tercihinde *Mevlid*'in her asırda okunarak bir klasiğe dönüşmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Şair unutulmayan eserleri taklit ederek böylece kendi eserinin de unutulmayanlar arasına girmesini temenni etmiştir. Aslında İndî'nin *Süleyman Çelebi*'ye öykünmesinde “ölümsüzlüğü yakalama” arzusunun yattığı sezilmektedir. Şüphesiz *Mevlid*'in tesiri tespit ettiğimiz eserler ve türle sınırlı değildir. Yapılacak yeni araştırmalarla *Vesiletü'n-Necât*'ın tesirinin müstakil eserlerde ve bilhassa Hz. Peygamber'le ilgili türlerde görülebileceği düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akkuş, M. (1992). Edebiyatımızda regâibiyye ve Salâhi'nin Matlau'l-Fecr'i. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (XXXII), 129-153.
- Banarlı, N. S. (1962). Büyük nazireler Mevlid ve Mevlid'de millî çizgiler. *Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Batur, H. (2022). Türk edebiyatında regâibiyye geleneği ve Şâkir'in Nazm-ı Regâib'i. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 107-143.
- Bilgin, E. (2022a). 19. Asır şairlerinden Ali Rızâyî'nin "Mevlûd-i Şerîf" isimli eseri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(1), 225-286.
- Bilgin, E. (2022b). 18. Asırda telif edilmiş manzum bir ilmihâl kitabı: *Süleymân-nâme (Hanefî ve Şâfi'î fıkhı bağlamında namaz)*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Budak, M. (2010). Şeyh Şâmil. *TDV İslam Ansiklopedisi* (39, 67-70). İstanbul: TDV Yay.
- Canım, R. (2018). *Latîfî Tezkiretü 'ş-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bak.
- Çavuşoğlu, R. (2020). *Hicaz yollarında bir sûfi Mehmed İlhamî'nin hac seyahatnâmesi* (2. bs). İstanbul: Okur Akademi.
- Demiryürek, M. – Ozulu, A. (2017). *Eşref Ertekin'in günlüklerinden bir zamanlar Çorum*. Çorum: Çorum Belediyesi Yay.
- Ersoy, M. Â. (2013). Ertuğrul Düzdağ (Haz.), *Safahât* (9. bs). Ankara: TDV Yay.
- Günşen, A. (2016). İpsalalı Ebu'l-Hayr ve Mevlid'i. M. Akkuş (Ed.). *Mevlid külliyyatı* (II, 25-98) (2. bs). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- İndî. *Hac Davetiyesi*. Çorum Hasanpaşa Yazma Eserler Kütüphanesi. 19 Hk 1421.
- İsen, M. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Karakuş, N. (2022). Hac yolunda bir Bâbür prensesi, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 17-40.
- Karataş, A. (2003). *Türk-İslâm edebiyatında manzum menâsik-i haclar ve Nâli Mehmed Efendi'ye atfedilen Menâsik-i Hac (editsyon kritik)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kemikli, B. (2016). Geleneğin izinde: Tanzimat'tan günümüze mevlid türü. B. Kemikli (Ed.). *Mevlid külliyyatı* (III, 11-19), (2. bs). Ankara: DBY Yay.
- Kınay Civelek, N. (2021). *Toroslarda bir derviş Ormanalı Ali Zelîlî ve Niyâzü'l-Müzribîn'i*. İstanbul: Ali Laçin-Barış Matbaa.
- Kiraz, S. (2019). Enverî-i Erzincânî ve Mevlûd-i Şerîf'i. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 461-495.
- Kiraz, S. (2020a). *İndî'nin manzum menâsik-i haccı (inceleme metin dizin ve sözlük)*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Kiraz, S. (2020b). Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin manzum menâsik-i haccı. *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (10), 1-21.

- Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: TDV Yay.
- Bozkurt, N. - Küçükaşcı, M. S. (2004). Mescid-i Nebevî. *TDV İslam ansiklopedisi* (29, 281-290). Ankara: TDV Yay.
- Kütük, R. (2016). *Fetih öncesinde yazılmış bir mevlid: Ayasofya müezzini Kemâl'in Mevlidü'n-Nebi'si*. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 22-95.
- Okıç, M. T. (1975). Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi mevlidinin tercemeleri. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, (1), 27-38.
- Pekolcay, A. N. (1993). *Mevlid*. Ankara: TDV Yay.
- Söylemez, İ. (2022). Bekir Sıdkî Efendi'nin Fezâil-i Menâsik-i Hac adlı eseri üzerine bir inceleme. *İslami İlimler Dergisi*, 17(1), 217-241.
- Şemseddin Sâmî. (1317/1899). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Timurtaş, F. K. (1970). *Mevlid Süleyman Çelebi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ünver, İ. (1977). Ahmedî'nin İskender-nâme'sindeki mevlid bölümü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (355-411). Ankara: TDK Yay.
- Yekbaş, H. (2010). Klasik Türk şiirinde regâibiyye ve Mehmed Fevzî Efendi'nin regâibiyyesi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (42), 69-95.
- Yıldız, A. (2016). Salih Nihânî ve mevlidi. B. Kemikli (Ed.). *Mevlid külliyyatı* (III, 109-135), (2. bs). Ankara: DBY Yay.

